

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.046-021.68:159.9

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2019-1-32-16>

ВАЖЛИВІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАГІСТРІВ ПСИХОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЇХНЬОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Пonomarenko O. V., к. пед.н., доцент

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

olgadin08@gmail.com

Ключові слова:

професійна освіта, магістри психології, неперервна освіта, неформальна освіта, компетентнісний підхід, інформаційно-комунікаційні технології.

У статті показано, що дослідження проблеми формування готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти потребує об'єктивного й різнопланового вивчення деяких педагогічних та екстрапедагогічних тенденцій сучасної освіти взагалі, тенденції до її неперервності, домінування компетентнісного підходу зокрема; використання інформаційно-комп'ютерних технологій тощо. Розглянуто фактор неперервності як важливу особливість сучасної освіти магістрів психології. Показано, що неперервність як основна характеристика сучасної освіти насамперед зумовлена загостренням протиріччя між постійно зростаючим обсягом інформації та ригідністю й інертністю традиційної системи навчання. Доведено, що неформальна освіта як феномен сучасного українського соціуму стала об'єктом наукового та громадського обговорення в часи інтенсивної популяризації різного роду навчальних, розвивальних або виховних послуг. Розглянуті в даній статті тенденції професійної освіти майбутніх магістрів психології сформулюють також належну теоретичну, методологічну та методичну платформу для розробки ефективної концепції їх підготовки до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, що й було завданням даної статті.

IMPORTANT TENDENCIES IN MODERN PROFESSIONAL TRAINING FOR MASTERS IN PSYCHOLOGY IN THE CONTEXT OF THEIR READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF INFORMAL EDUCATION

Ponomarenko O. V., PhD in Pedagogy, Associate Professor

Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

olgadin08@gmail.com

Keywords:

professional training, masters in psychology, continuing education, informal education, competency-based approach, information and communication technologies.

The article shows that the study of the readiness of future masters in psychology for professional activity in the conditions of informal education requires objective and diversified approach to research certain pedagogical and extra-pedagogical tendencies of modern education in general, including the tendency to its continuity, dominance of competency-based approach, application of information technology, etc. It is proved that each of the tendencies singled out has already been the subject of in-depth study, conducted by Ukrainian or foreign scholars, though in the context of the chosen issues they require some specification and clarification. The purpose of the article is to consider these tendencies as meta-systemic factors of influence on the quality of training of future masters in psychology for professional activity in the conditions of informal education. The Standard presents the list of competencies for a graduate obtaining master's degree in psychology and includes integral competence, general competencies and special (professional, subject) competencies. An important area of research, which can be seen as a differentiating feature of education in the 21st century, is the use of information and computer technology. The analysis of academic literature made it possible to identify some promising concepts that would be appropriate to introduce in the process of training of masters in psychology for professional activity in the conditions of informal education, such as: potential in application of e-learning, development of a special course "Information and Computer Technologies for Masters in Psychology in Conditions of Informal Education", motivation and encouragement of masters to actively use ICT in their training and future professional activity. It is proved that informal education as a phenomenon of modern Ukrainian society has become a subject of research and public discussion in the time of intensive popularization of various educational, developmental and training services. Among the main factors that

should govern professional training of masters in psychology, we prioritize continuity, deep immersion in the world of information and communication technologies, application of competency-based approach. It is estimated that these tendencies will determine the framework for professional efficiency and integrity of future masters in psychology, their individual performance strategies in the conditions of informal education in particular. The phenomenon under study is defined as an essential tool of professional activity, which provides the opportunity for creative self-realization of a psychologist, setting and effective achievement of goals and meeting clients' needs in mass practices of non-directional education. Trends in the professional education of future masters in psychology, considered in this article, will contribute to an appropriate theoretical, methodological and methodical platform in developing an efficient framework for professional training and performance in the context of informal education, which was the task of this article.

Постановка проблеми

Дослідження проблеми формування готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти потребує об'єктивного й різнопланового вивчення деяких педагогічних та екстрапедагогічних тенденцій сучасної освіти взагалі, тенденції до її неперервності, домінування компетентнісного підходу зокрема; використання інформаційно-комп'ютерних технологій тощо.

Кожна з виділених тенденцій уже була предметом прискіпливої уваги українських та зарубіжних вчених, однак у контексті обраної проблематики все ж потребує певної деталізації та уточнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Передусім розглянемо фактор неперервності як важливу особливість сучасної освіти майбутніх магістрів психології.

Проблеми становлення неперервної освіти в Україні та світі стали предметом досліджень В. Андрущенко [1], О. Гулай [10], Т. Дереди [13], І. Зязюна [17], М. Солдатенко [29] та інших науковців.

Автори довели, що неперервність як основна характеристика сучасної освіти насамперед зумовлена загостренням протиріччя між постійно зростаючим обсягом інформації та ригідністю й інертністю традиційної системи навчання. Дослідники цілком справедливо стверджують, що саме інформаційне (постіндустріальне) суспільство характеризується високим рівнем невизначеності та прискоренням динаміки перебігу всіх соціально-економічних процесів, які відбуваються в умовах суттєвого збільшення і прискорення інформаційних потоків. Тому сучасна особистість має забезпечувати власну життєдіяльність в умовах невизначеності, бути творчою, відповідальною, стресостійкою і здатною швидко приймати рішення в різних життєвих ситуаціях, що практично неможливо забезпечити тільки у рамках вищої освіти. Отже, виникає потреба в постійному й неперервному поповненні й оновленні власних знань, що й ставить на порядок денний неперервність як основну характеристику сучасної освіти.

Метою даної статті є розгляд зазначених тенденцій як метасистемних факторів впливу на якість підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу

В організаційному плані неперервний послідовний рух людини до персональної та професійної самореалізації триває в сучасній українській освіті за такими основними етапами (рівнями) та ланками освіти: дошкільна освіта – початкова освіта – середня освіта – професійно-технічна або вища освіта – підвищення кваліфікації. В особистісному плані, як вважав академік І. Зязюн, в основі неперервності освіти є ідея усвідомлення її людиною як «процесу, що триває й охоплює все життя» [17, с. 169].

Неперервна освіта України як метасистема, з одного боку, інтегрує весь освітній простір держави, тобто об'єднує всі заклади освіти всіх напрямів та рівнів, а з іншого, забезпечує різноманітність форм неперервної освіти.

У цьому контексті репрезентативною є модель системи неперервної освіти України В. Олійника, який представив її за такими параметрами, як:

- допрофесійне, професійне та постпрофесійне навчання, які реалізуються у родинно-сімейному вихованні, дошкільній, загальноосвітній, позашкільній, професійно-технічній, вищій та післядипломній освіті;
- етапи життя людини (дитинство, молодість, зрілість та старість);
- різновиди освіти впродовж життя (формальна, неформальна, інформальна) [22, с. 17]

Розгляд метасистеми неперервної освіти через формальну, неформальну й інформальну освіту, на думку О. Гулай, повністю співпадає з основними видами освітньої діяльності. Так, формальна освіта отримується в школах, професійно-технічних закладах та закладах вищої освіти, а її важливою особливістю є здобуття офіційного документа – диплома чи атестата. Неформальна освіта отримується особистістю у закладах освіти, громадських організаціях, секціях, гуртках, тренінгах, які функціонують поза формальною освітою. Неформальна освіта забезпечує здобуття особистістю необхідних їй додаткових знань, умінь та компетентностей як у професії, так і поза нею, але її результат офіційно не визнається. Інформальна освіта це самостійна пізнавальна діяльність особистості (самоосвіта), що характеризується спонтанністю та відсутністю цілеспрямованості, але відіграє важливу роль у повсякденному житті [10, с. 5].

Зазначені питання дають змогу показати неперервність як таку характеристику освіти, що

актуалізує низку проблемних питань в контексті життя та професійної активності магістрів психології, серед яких є:

- розвиток особистості як суб'єкта соціального життя (В. Андрущенко) [1];
- забезпечення самореалізації особистості у професійній діяльності (Т. Дерека) [13, с. 233];
- формування вміння вчитися як базової вимоги навчання впродовж життя (М. Солдатенко) [29, с. 189];
- мотивація особистості до постійного удосконалення й саморозвитку в умовах швидкозмінюваного світу (В. Садковий) [27, с. 111];
- забезпечення розкриття усього потенціалу здібностей людини у професійній діяльності та соціальному житті (С. Сисоева та І. Соколова) [28, с. 17];
- сприяння інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти як складових системи неперервної освіти (О. Гулай) [10, с. 5].

Саме ці проблемні питання, на нашу думку, є дороговказом для розв'язання існуючих суперечностей у професійній освіті магістрів психології, зокрема наведення порядку в теоретико-методичних основах формування їх готовності до фахової роботи в неформальному освітньому середовищі. Одна з перспективних ідей у цьому сенсі є розробка та операціоналізація сукупності відповідних компетентностей, адже наступна особливість сучасної вищої освіти – використання компетентнісного підходу.

Дійсно, сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується визначенням компетентнісного підходу як базової парадигми професійної підготовки майбутніх фахівців. Основною метою компетентнісного підходу є формування у випускників закладів вищої освіти різноманітних компетентностей, пов'язаних з подальшою професійною діяльністю, а інтегральною характеристикою готовності фахівця до певної діяльності є його професійна компетентність. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає «компетентність» як «властивість за значенням компетентний (поінформованість, обізнаність, авторитетність), інтегровану якість, яку має компетентна особа і яка відображає її поінформованість і обізнаність (знання, вміння, навички), авторитетність, яка значною мірою визначається певними вміннями, особистісними якостями й поведінковими характеристиками» [5, с. 560].

Компетентнісний підхід як парадигма вищої освіти став об'єктом досліджень багатьох сучасних українських науковців, серед яких: Л. Антонюк [2], Ю. Бойчук [4, с. 39], А. Вітченко [6], Н. Внукова [7], І. Драч [15], Г. Єльнікова [16], В. Олішевич [23], С. Фурдуй [30] та ін.

Компетентнісна парадигма, на думку І. Драч, ураховує той факт, що в умовах інформаційного суспільства не тільки неможливо, а й безглуздо постійно нарощувати кількість навчальної інформації, яка передається в ході освітнього

процесу. Оскільки в цих умовах потік інформації, яку необхідно вивчити, наростає лавиноподібно та втрачає свою актуальність кожні 3-4 роки. Тому за компетентнісним підходом результатом навчання виступає не система професійних знань, умінь та навичок майбутнього фахівця, а сукупність компетентностей, визначених державою. Через те за цією парадигмою особливого значення набуває практична орієнтація та інструментальна спрямованість вищої освіти. Сучасний випускник ВНЗ має бути компетентним й мобільним фахівцем, який володіє не сукупністю знань, а способами й технологіями їх здобування [15, с. 4].

У сучасних умовах компетентнісний підхід як парадигма вищої освіти втілено в багатьох галузевих стандартах вищої професійної освіти, зокрема й для спеціальності 053 Психологія [8]. На рівні магістерської освіти цей документ набирає чинності у 2019-2020 навчальному році. Зазначений Стандарт містить опис компетентностей та результатів навчання, що визначені специфікою професійної підготовки магістрів та відповідають дескрипторам Національної рамки кваліфікації [8].

Зазначимо, що в цьому Стандарті в переліку компетентностей випускника рівня магістр психології визначено інтегральну компетентність, загальні компетентності та спеціальні (фахові, предметні) компетентності. Інтегральна компетентність магістра психології визначена як «здатність вирішувати складні завдання і проблеми в процесі навчання та професійної діяльності в галузі психології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов і вимог» [8]. При цьому зазначено, що щонайменше 35% від загального обсягу змісту освітньої програми магістра психології має забезпечувати формування загальних й фахових компетентностей, визначених у цьому Стандарті вищої освіти [8].

Наступним важливим напрямом дослідження, що простежується як суттєва відмінність освіти XXI століття, є використання інформаційно-комп'ютерних технологій. У кожній, навіть малій справі, з якою сучасна людина стикається в повсякденному форматі, простежується тенденція до швидкої модифікації матеріальних та ментальних засобів взаємодії зі світом. Серед головних особливостей сучасності очевидною інновацією є рівень доступності інформації. Дійсно інформація стала легкодоступною, але багато в чому сумнівною та неповною з огляду на маркетингові наміри її розробників та трансляторів. З одного боку, з'являються засоби, що мають надважливу допомагаючу функцію в житті кожної людини (насамперед інформаційно-комунікаційні гаджети). А з іншого боку, складність запропонованих технологій потребує перманентного «підвищення кваліфікації» в ході їх використання та оптимізації. При цьому таке підвищення відбувається здебільшого незалежно від волі суб'єкта використання. Відомо, наприклад, що оновлення програмного забезпечення в сучасних гаджетах

відбувається практично імперативно, залишаючи клієнтів без можливості відмовитися від запропонованих інновацій. Особливо часто це відчують особи так званого «зрілого» або «поважного» віку, коли звичайний телевизор або телефон, у якому вони звикли використовувати дві або три головні функції, трансформується в надскладний та multifunkціональний пристрій, користування яким потребує допомоги сторонніх осіб – носіїв інформаційно-комунікаційної компетентності. Даний побутовий приклад демонструє на рівні емпіричного відчуття мільйонів людей, що нова постіндустріальна епоха стане часом неперервної освіти для всіх осіб, хто має високий рівень вимогливості до себе та власного життя.

Проблеми використання інформаційно-комп'ютерних технологій у професійній підготовці магістрантів розглядалися в низці праць сучасних українських дослідників, серед яких: Н. Бахмат [3], Р. Гуревич [12], [11], Н. Глуховська [9], Л. Дітковська [14], Т. Кобильник [19], Н. Кіяновська [18], О. Кузьмінська [20], Б. Мокін [21], К. Осадча [24], В. Осадчий [26] та ін.

Використання інформаційно-комп'ютерних технологій як домінуючої інновації у підготовці магістрантів зумовлено швидким розвитком інформаційного суспільства, яке вплинуло на всі рівні й ланки системи освіти України.

Зокрема, сучасними науковцями розглядаються системні аспекти використання ІКТ у галузі професійної підготовки магістрантів. Наприклад, В. Осадчий переконаний у необхідності використання інформаційно-освітнього порталу в підготовці магістрантів, упровадження якого забезпечить низку переваг для магістрантів, зокрема: розвиток умінь і навичок інтерактивного спілкування засобами ІКТ, удосконалення ІКТ-компетентності, розвиток умінь розробки навчально-методичних матеріалів за допомогою ІКТ, можливість представлення власних наукових розробок у мережі Інтернет, розвиток умінь пошуку інформації за фахом та спілкування з колегами [26, с. 54].

На цілком справедливую думку Н. Бахмат, ефективність підготовки магістрантів до використання ІКТ можна забезпечити шляхом розробки й упровадження електронного комплексу навчально-методичного забезпечення дисциплін, який включає: інтерактивні завдання для тематичного й модульного оцінювання, критерії й показники оцінювання результатів самостійної роботи студентів, електронні версії навчально-методичних матеріалів для проведення занять та позакласних заходів. Таке електронне середовище забезпечить реалізацію основних функцій управління освітнім процесом, підтримку спільних й індивідуальних проєктів та інтерактивну взаємодію учасників [3, с. 25].

О. Кузьмінська звертає увагу на той факт, що ІКТ змінюють традиційні форми наукової співпраці та комунікації. Усе більш актуальними стають електронні наукові комунікації, що відбуваються в певному інформаційному середовищі, яке є

складовою відкритих електронних освітніх середовищ сучасних університетів. Серед інструментів наукових комунікацій автор виокремлює електронні архіви наукових публікацій, використання яких забезпечить можливість магістрантам дослідити актуальний стан розвитку певної предметної галузі. Тому вона пропонує впровадити для магістрантів навчання з цього питання та мотивувати їх до активного використання всіх інструментів наукової комунікації. О. Кузьмінською також наведено список ресурсів, які можуть бути корисні магістрантам для наукової комунікації в ході виконання магістерського дослідження [20, с. 64].

Н. Глуховська акцентує на тому, що ефективна підготовка магістрантів до використання ІКТ потребує належної позитивної мотивації. Така мотивація, на думку автора, може бути досягнута завдяки усвідомленню студентами значущості ІКТ у подальшій професійній діяльності, ознайомленню їх з перевагами та можливостями ІКТ у підготовці курсів, проведенні занять, виконанні магістерської роботи, сучасним засобам комунікації та обробки інформації та ін. [9, с. 32].

Оиже, проведений аналіз наукових праць дав змогу виокремити окремі перспективні концепти, які доцільно було б упровадити в процес підготовки магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, це, зокрема, використання можливостей електронного навчання, розробка спецкурсу «Інформаційно-комп'ютерні технології у роботі магістра психології в умовах неформальної освіти» та забезпечення мотивації магістрантів до активного використання ІКТ у навчанні та майбутній професії.

Висновки та перспективи дослідження

Неформальна освіта як феномен сучасного українського соціуму стала об'єктом наукового та суспільного обговорення в часи інтенсивної популяризації різного роду навчальних, розвивальних або виховних послуг. При цьому значна частина замовників психологічно зорієнтованих послуг має тенденцію до замовлення кваліфікованих спеціалістів, яких готують у рамках магістерської програми за спеціальністю 053 «Психологія».

Серед головних чинників, що визначають характеристики даної версії професійної освіти, нами виділено установку на неперервність, глибоке занурення в світ інформаційно-комунікаційних технологій та використання компетентнісного підходу.

Саме ці тенденції визначають пошук концепцій формування професійної придатності й професійного становлення майбутніх магістрів психології, формування особистісних стратегій діяльності, зокрема в умовах неформальної освіти.

Досліджуваний феномен ми визначаємо як необхідний інструмент професійної діяльності, що забезпечує можливість творчої самореалізації психолога,

постановку й ефективно досягнення цілей та бажань клієнтів у масовій практиці недирективної освіти.

Розглянуті в даній статті тенденції професійної освіти майбутніх магістрів психології сформулюють також належну теоретичну, методологічну та

методичну платформу для розробки ефективної концепції їх підготовки до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, що й було завданням даної статті.

Література

1. Андрущенко В. П. Політика і практика реалізації безперервної освіти в Україні. *Нові технології навчання*. Київ : ЗАТ "НІЧЛАВА", 2003. С. 13-16.
2. Антонюк Л. Л., Василькова Н. В. Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід. Київ : КНЕУ, 2016. 66 с.
3. Бахмат Н. Особливості освітньо-наукової підготовки магістрів в умовах інформатизації освіти. 2018. № 6. С. 22-27.
4. Бойчук Ю. Д. Таймасов Ю. С. Компетентнісна парадигма в сучасній вищій професійній освіті. *Новий Колегіум*. 2015. № 1. С. 38-44.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь, 2004. 1440 с.
6. Вітченко А. О., Вітченко А. Ю. Компетентнісний підхід до підготовки викладача ВВНЗ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 5 (30). С.33–37.
7. Внукова Н. М. Ачкасова С. А. Компетентнісний підхід у забезпеченні якісних освітніх послуг при підготовці студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». *Новий колегіум*. 2009. №6. С. 26-32.
8. Галузевий стандарт вищої освіти. Спеціальність: 053 Психологія. Рівень освіти – магістр. Наказ МОН України від 24.04.2019 р. № 564. URL: <http://ru.osvita.ua/doc/files/news/644/64412/053-psikhologiya-mag.pdf>
9. Глуховська Н. Застосування мультимедійних технологій у професійній підготовці майбутніх керівників навчальних закладів. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. № 1. С. 30-34.
10. Гулай О. Неперервна освіта – умова формування висококваліфікованого фахівця. *Вісник Львів УН-ТУ*. 2010. Вип. 26. С. 3-10.
11. Гуревич Р. С. Використання інформаційно-освітнього порталу в підготовці майбутнього магістра педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2012. № 34-35. С. 126-133., с. 127.
12. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційна компетентність майбутніх магістрів педагогічної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 31. С. 3-7.
13. Дерєка Т. Г. Педагогічна теорія про проблеми неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання. *Молодий вчений*. 2016. № 10. С. 230-235.
14. Дітковська Л. А. Інформаційно-комунікаційні технології у фаховій підготовці соціальних працівників. *Зб. наук. праць Хмельницького ін-ту соц. технол. Ун-ту Україна*. 2013. № 7. С. 78-81.
15. Драч І. Модернізація вищої освіти: методологічні можливості основних парадигм. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 5. С. 3-6.
16. Єльнікова Г. В., Зайченко О. І., Маслов В. І. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія. Київ-Чернівці: Книги - XXI, 2010. 460 с.
17. Зязюн І. А. Філософія неперервної професійної освіти і сучасні психолого-педагогічні парадигми. *Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз*: монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 853 с. С. 167-276.
18. Кіянська Н. М. Розвиток ІКТ-компетентності викладачів вищої математики в технічних ВНЗ України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. Т. 35, вип. 3. С. 1-10.
19. Кобильник Т. П., Пазюк Р. І. Проектне навчання інформаційних технологій магістрантів педагогічних університетів. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 4. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_4_8.
20. Кузьмінська О. Г. Використання засобів електронних комунікацій у процесі підготовки магістерського дослідження. *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 51. С. 58-65.

21. Мокін Б. І., Мокін В. Б., Бевз С. В., Бурбело С. М. Інформаційно-комунікаційна технологія автоматизованого моніторингу і управління навчальним процесом магістерської підготовки. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. №3 (23). URL : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/460/412#.VEIwxBbQpHR>.
22. Олійник В. В. Освіта впродовж життя: як і чому вчити дорослих? *Управління освітою*. 2008. № 34 (202). С. 16-19.
23. Олішевнич В. М. Концептуальні проблеми впровадження компетентнісного підходу. *Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 56. С. 12-20.
24. Осадча К. П. Проблеми використання ресурсів Інтернет у професійній підготовці магістрантів. *Інформаційні технології в освіті: зб. наук. праць*. Вип. 2. Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. С. 95-98,
25. Осадча К. П., Осадчий В. В. Технології дистанційного навчання. *Робота з Moodle 2.4 : навч. посіб.* Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 396 с.
26. Осадчий В. В. Інформаційно-комунікаційні технології у професійній підготовці магістрів – майбутніх учителів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 3. С. 52–55.
27. Садковий В. П. Сучасні механізми забезпечення якості неперервної освіти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 5. С. 110-113., с. 111.
28. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Проблеми неперервної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання. Київ, Вид. Дім "ЕКМО", 2010. 362 с.
29. Солдатенко М. М. Неперервна освіта як засіб професійного становлення і розвитку фахівця в умовах інформаційно-технологічного суспільства. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2011. №2. С. 188-191.
30. Фурдуй С. Б. Компетентнісний підхід у вищій школі в Україні: розробка та впровадження ідей при підготовці фахівців соціономічної сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 485-489.